

PERCEPCE ARMÁDY JAKO ČINITELE DEMOKRATICKÉHO STÁTU A ČESKO-SLOVENSKÝCH VZTAHŮ V NÁZORECH OBYVATEL

Bezmála dva a půl roku od 17. listopadu 1989 jsou spolu s dramatickou renezací demokracie v Československu také renezací a zrodem nové bezpečnostní politiky i přeměnou branného vědomí obyvatel. To se utvářelo na jedné straně pod osvobozujícími determinanty odzbrojovacího procesu ve Vídni a v Paříži - vstřícných akcí NATO a Evropského společenství a na druhé straně pod vlivem ohrožení z destabilizovaného okolí směřujícího jižně a východně od našeho středoevropského prostoru.

Národnostní pohyb v postkomunistické části Evropy se nevyhnul téměř žádné zemi s vícenárodním obyvatelstvem. Proces státoprávního uspořádání Československa upoutává právem pozornost nejen našich nejbližších sousedů - Poláků, Maďarů, Němců, Rakušanů, ale i Američanů, a v dalších členských státech NATO a Evropského společenství. S budoucí podobou našich dvou republik a jejich federace, či nikoli, se spojují úvahy o míře bezpečnostní stability střední Evropy.

Dovolte mi několik poznámek k jednomu důležitému aspektu tohoto procesu - k imanentní zjevné a někdy latentní tendenci československé veřejnosti percipovat otázky bezpečnosti v Evropě, vojenskou politiku státu a armádu. Soudím, že v názorech a postojích obyvatel i jejich představitelů k obraně a bezpečnosti střední Evropy lze vyčíst více než pouhou reakci na současnou situaci. Sublimují směr pocitů ohrožení i důvěry, setrvačnost navyklých stereotypů i rodící se občanská stanoviska. Odrážejí nejen nacionální prvky, ale jsou zabarveny sociální a ekonomickou perspektivou i obavou, namnoze také počínající krystalizací zájmů politických stran.

V ohnisku této percepce obyvatel byla od počátku listopadové revoluce Československá

armáda. Na vztazích veřejnosti k ní je možné sledovat také názory lidí na širší otázky bezpečnosti v Evropě.

Armáda a demokratický stát po r. 1989

Ve vztazích Československé armády a veřejnosti můžeme vymezit v tomto období tři stadia.

První zahrnovalo období přechodu armády k loajalitě vůči vítězné revoluci. Postoje obyvatel vůči armádě byly ještě plné podezření, že armáda se může stát trojským koněm komunistického odporu. Ač nový ministr obrany, dřívější náčelník generálního štábu, generál Vacek, nabídl prezidentu Havlovi poslušnost armády, v očích obyvatel i vojenské komise Občanského fóra, dokonce i branných a bezpečnostních výborů parlamentu, se jevila tehdejší armáda jako potenciální hrozba. Bylo kritizováno kádrové složení armády, vyvíjen tlak na odvolání zkorumpovaných funkcionářů, vznikly silné požadavky zrušit současnou armádu a vytvořit malou profesionální armádu; zrušit, či podstatně zkrátit základní vojenskou službu. Tyto postoje vycházely z nenásilné povahy listopadové revoluce a nesnášely se s existencí dvoustetisícové útočné armády, připravované po 20 let k zásahům proti demonstrantům, armády s 82 % členů KSČ v důstojnickém sboru. Tato kritika neustávala z velké části až do podzimu roku 1990.

Po odstranění zkorumpovaných generálů a důstojníků, zrušení politického aparátu KSČ, zákazu členství vojáků z povolání v politických stranách, sérii humanizačních a demokratizačních opatření (jako bylo ustavení zájmových svazů vojáků z povolání, vojenské mládeže, odborové organizace občanských pracovníků, rozšíření občanských práv vojáků, včetně práva na náboženské obřady a vydání zákona o civilní vojenské službě) i zkrácení vojenské základní služby na 18 měsíců se postupně kritika armády posouvala od kritiky její funkce ke kritice jejího vnitřního života.

Druhé období bychom mohli datovat od nástupu civilního ministra obrany. Došlo k hlubším změnám v personálním obsazení vedoucích funkcí a citlivých služeb, jako byla reorganizace vojenské kontrarozvědky. Byla zformulována a přijata obranná vojenská doktrína. Občané začali pocítovat, že armáda se stává stabilizovanější institucí demokratického státu než destabilizující se politická scéna a že také představuje výrazný integrovaný symbol jednoty federace. Nasvědčovalo tomu jak adekvátní národnostní složení důstojnického sboru, tak probíhající redislokace 38 % armády na území Slovenské republiky.

Třetí stadium vývoje vztahů armády a společnosti lze spojit s přechodem společenské kontroly armády na kvalitativně vyšší úroveň. Branné a bezpečnostní výbory Federálního shromáždění přecházejí od často destruktivní kritiky k podpůrné, ba dokonce osobní pomoci poslanců armádě. Armáda sama se podstatně více informačně otevřela veřejnosti, např. na pravidelných týdenních tiskovkách ministra a jeho náměstků, informování veřejnosti o činnosti armády. Velení armády již více seznamovalo veřejnost s plány transformace armády, zejména její reorganizace a plánu profesionalizace i se svou spoluprací s armádami NATO, Polska, Maďarska.

Lze říci, že postupně z názorů obyvatel se ztrácí percepce armády jako pozůstatku komunistické armády. Začíná je prostupovat hledisko ekonomické náročnosti, výkonnosti armády, její připravenosti a občanskosti. Armáda začíná být již zčásti vnímána jako bezpečnostní garant demokratických poměrů.

Vztah veřejnosti k armádě zůstává však rozporný. Na jedné straně občané spojují bezpečnost státu s existencí armády (70 % v červnu 1991) ve stejné míře jako ji spojují s mezinárodními závazky (také 70 %) a spoléhají na to, že by sehrála významnou roli v případném konfliktu v Evropě (58 % v červnu 1991). Dokonce soudí, že i když hrozba války ustupuje, má vojenský výcvik smysl (76 %) a že ozbrojené síly mají význam pro prestiž země (60 %). V největší míře však spatřují úlohu armády jako stálého nástroje k řešení situací jako

jsou živelné pohromy, ekologické katastrofy (84 %) a v jisté míře i jako záruky práva, pořádku a vnitřní bezpečnosti (67 %).

Na druhé straně jen 21 % občanů je ochotno se výcvikem připravovat k obraně. Markantně se tento jev vyskytuje u generace mladých mužů vojenského věku, z nichž odešlo v posledních dvou letech do civilní vojenské služby 45 000. 63 % mladých lidí ve věku 15 až 30 let preferuje svobodnou volbu vojenské základní služby.

Přestože 70 % veřejnosti uznává nutnost základní vojenské služby, současně 40 % občanů má za to, že představuje pro mladé muže ztracenou dobu.

Východisko vidí velká část občanů ve vybudování malé, dobře vyzbrojené plně profesionální nebo převážně či poloprofesionální armády (69,3 %, květen 1992).

Celková důvěra, kterou vyslovili občané armádě, má kolísavý trend: v únoru 1990 důvěřovalo 50 %, v květnu 1990 43 % a v červnu 1991 41 %; ale v březnu 1992 54 % a květnu 1992 také 54 %. Z 9 vybraných institucí dostala armáda důvěru obyvatel na 3. místě, před policií, za prezidentem a českou vládou. V kontrastu s tím je prestiž vojáků z povolání a zájem o vojenského povolání. Ve výzkumu prestiže padesáti povolání se dostal důstojník v hodnosti majora na 43. místo (listopad 1990). Z mužů do 44 let uvažují o vstupu do armády pouze 3 %.

Lze říci, že tento rozporný vztah občanů k armádě má své imanentní společenské precedenty a zdroje. Pozitivně působí fakt, že armáda se zařadila do systému institucí demokratického státu, i když ještě není považována za zcela občanskou, zejména pro některé negativní jevy jejího vnitřního života (případy šikanování, nedůvěra v přerod důstojnického sboru). Lidé ji vnímají jako poměrně dobře fungující instituci a zvyšují své nároky na ni.

Přežívají tu však zbytky antimilitarismu, který se místy spojuje s revolučním radikálismem na jedné, s pacifismem na druhé straně. Armáda není v těchto kruzích stále ještě chápána jako "vlastní", ale odcizená instituce.

Po dobu zhruba jednoho a půl roku reprezentovala z radikalistických pozic takové názory organizace mladých důstojníků elitářského zaměření Svobodná legie, jejíž slovenská část Štefánikova légie působí dodnes. Má však přitom profederální charakter. Zvláštní vliv tu uplatňuje Pacifistická liga a Anarchisté, se kterými armáda vstoupila do dialogu, jenž přinesl relativně pozitivní výsledky.

Celkově možno z poznatků o vztahu armády a veřejnosti od roku 1989 soudit, že je postupně překonávána izolace armády, že obyvatelé uznávají její úlohu v současné situaci a vyjadřují jí po určitém poklesu v r. 1991 v roce 1992 nadpoloviční důvěru. Trvá však nízká prestiž vojenského povolání. Zatímco klesá ochota osobně se podílet na obraně, stoupá požadavek na profesionalizaci armády. Je velmi pravděpodobné, že s mírou profesionalizace armády vzroste důvěra k ní i prestiž důstojnického sboru.

Percepce ohrožení Československa

Patří mezi historické zkušenosti Československa, že se zvyšujícím pocitem ohrožení bezpečnosti stoupala úroveň branného vědomí obyvatel a podpora ozbrojených sil i bezpečnostních aspektů zahraniční politiky (období ohrožení hitlerovským Německem a vysoká branná aktivita obyvatel s vrcholem v mobilizaci v roce 1938).

Jaká je percepce ohrožení státu v této době, svědčí některé poslední výzkumy z června 1991 a z května 1992 na reprezentativním souboru československé populace.

Ještě stále zhruba polovina občanů se obává hrozby nebezpečí světové války (55 % v roce 1991), většina však je přesvědčena, že jí lze zabránit. Přitom však si pouze 14 % občanů myslí, že Československu v současné době hrozí nějaké vojenské nebezpečí od jiných států. Z nich považuje za největší hrozbu destabilizované státy východní Evropy, vytvořené především na území bývalého SSSR (60 %), 26 % západní státy, z nichž nejčastěji Německo

a USA. Méně jsou uváděny rozvojové země (6 %). Větší pocit ohrožení se vyskytuje v České republice (16 %), méně ve Slovenské republice (12 %). Pokud jde o sjednocené Německo, nejméně se jej obávají jako vojenské hrozby mladí lidé ve věku od 15 do 29 let (25 %). S rostoucím věkem tato obava stoupá (60letí a starší - 44 %). V květnu 1992 uvedli dotázaní jako země, od níž hrozí Československu nebezpečí v první řadě země bývalého SSSR, Německo, Maďarsko, méně z Jugoslávie, západní Evropy a USA.

Konkrétní nebezpečí spatřují občané ve vzniku národnostních konfliktů v Evropě s rizikem destabilizace (66 % r. 1991).

Za největší záruku bezpečnosti považují českoslovenští občané vytvoření spojené Evropy (85 %), méně jsou si jisti vytvořením společného bezpečnostního systému (43 %). Určitou bariérou pro přijetí evropského sjednocení je neochota 43 % občanů vzdát se státní suverenity ve prospěch evropského sjednocení (na Slovensku silnější - 46 %, v Čechách - 39 %).

Česko-slovenské vztahy a armáda

Vleklé a zatím bezvýhodné spory politických reprezentací o státoprávní uspořádání Československa se jeví jak zahraničním pozorovatelům, tak i našim občanům jako destabilizační proces. Může vytvořit oslabením obou částí federace méně bezpečnou situaci, jež poskytne příležitost k vyvolání nacionalistických ambicí nejen v Československu.

Určitou nadějí je, že nejde o primárně nacionalistický vývoj. Nebezpečí spočívá v jeho sociálním a ekonomickém základě. Jsme svědky paradoxní situace. Podle výsledků reprezentativního výzkumu v roce 1991 je pro společný stát 92 % dotázaných obyvatel České republiky a 80,7 % Slovenské republiky. Jak je tedy možné, že v politické reprezentaci Slovenska získávají převahu stoupenci vyhlášení svrchovanosti Slovenska a uvolnění federace směrem ke konfederaci, tedy vzniku dvou nezávislých států s omezenou kooperací? V pozadí stojí obavy slovenského obyvatelstva z důsledků ekonomické transformace. Strany, zejména HZDS a SKDH, které založily svou popularitu na sociálním cítění obyvatel, obrací tento sociální mandát na nacionální. Tak požadují osamostatnění Slovenska i jménem těch, kteří si přejí zachování federace. Nic nenasvědčuje tomu, že po volbách v červnu 1992 se situace změní. Zatímco podle výzkumu Sociální transformace z října 1991 (Ústav sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha), (reprezentace 3000 osob ČSFR) důvěřovalo ekonomickému vývoji 49,4 % občanů České republiky, ve Slovenské republice to bylo jen 29,0 %. To svědčí o tom, že sociální obavy na Slovensku jsou živnou půdou pro zpomalení ekonomické reformy, již by měl uskutečnit samostatný slovenský stát. Vzniká tu nebezpečí určité ekonomické inkompability, jestliže se tempo reformy v Čechách udrží, což je velmi pravděpodobné, a na Slovensku zpomalí, omezí, či dokonce redukuje.

Z funkcí federálního státu se jeví zatím jako nejstabilnější bezpečnostní funkce opírající se o armádu, v další řadě pak zahraničně politická funkce díky své provázanosti s evropskými strukturami a s NATO.

Československý armáda představuje skutečnou reprezentaci československé populace. V současné době je 34 % vojáků z povolání slovenské národnosti, ve vrcholovém velení armády je jich dokonce 57 %, generálů slovenské národnosti je 32 %. Československá armáda si počíná od počátku revoluce v zájmu federace. Uskutečňuje redistribuci vojsk na Slovensko, kde bude umístěno 38 % vojsk. Její představitelé na úrovni ministerstva až po útvary zaujímají federální postoje. Národnostní konflikty se v armádě za celou dobu nevyskytly. Malá skupinka důstojníků sdružená v Asociaci slovenských vojaků nemá mezi příslušníky armády vliv a prezentuje se pouze verbálními projevy. Nelze však podcenit zájem nacionalistické Slovenské národní strany o armádu. Činnost Asociace slovenských vojaků je jejím pokusem o intervenci do armády. Její návrhy na způsob vytvoření samostatné slovenské armády, či domobrany, její kritika údajné diskriminace Slováků v armádě a výtky, že obrana Slovenska je nedostatečně zabezpečena, zatím nenalezly kromě některých

sdělovacích prostředků silnější ohlas mezi obyvatelstvem. Názory obyvatel z května 1992 mluví o přání většiny obyvatelstva ČSFR mít jednotnou armádu (67,2 % - z toho v ČR 79,8 %, v SR 42,8 %). Pro rozdělenou armádu se společným velením bylo 14,9 %, v ČR 10,5 % a na Slovensku 23,9 %. Zastánci vlastní národní armády představovali 9,7 % odpovědí, ČR 3,1 % v SR 23,1 %.

Na pozadí těchto názorů obyvatel lze očekávat, že i při politickém a ekonomickém osamostatnění České a Slovenské republiky by občané byli nakloněni preferovat spolu se samostatnými složkami společné orgány velení armády.

Podplukovník Ing. Jaroslav P e c h á č e k , CSc.

APLIKACE GRANTOVÉHO SYSTÉMU ŘÍZENÍ VĚDY

Dosavadní systém řízení vědy v Československu obsahoval značný podíl direktivního plánování, což se plně dotýkalo i stavu řízení vědeckovýzkumné činnosti pro potřeby obrany. Posledním vývojem oblasti řízení vědy a technologií bylo prakticky potvrzeno, že **vědecká činnost vyžaduje svobodu bádání, oproštěnou od plánovitého principu zadávání úkolů**, striktního způsobu hodnocení a financování. I v Čs. armádě jsou v této oblasti prováděny změny, respektující etiku vědecké práce a současně zahrnující potřeby rozvoje ozbrojených sil.

Na rozdíl od dřívějšího pojetí plánovitého rozvoje vojenské vědy je nyní pojem "řízení vědy" chápán jako orientovaný soubor opatření, zahrnující jak vlastní vojensko-vědecké, tak obecné vědecké a ekonomické stimulace podpory úkolů výzkumu pro potřeby obrany. Protože v tomto pojetí vědu nelze omezovat jen na "vojenskou", je možné v novém systému řízení vědy vytvářet demokraticky volné samosprávné orgány jak z představitelů vědecké komunity Čs. armády, tak z širší vědecké veřejnosti. Tento krok je velmi důležitý pro další demokratický prvek řízení vědy, tj. vytváření nezávislého konkurenčního prostředí bez ohledu na způsob institucionálního nebo účelového financování úkolů výzkumu, řešené pro potřeby obrany v civilní vědeckovýzkumné základně (VVZ) nebo ve vojenských institucích.

Samozřejmě, že veškerá činnost v působnosti Čs. armády může podléhat zvláštním požadavkům a režimům. Proto i pro řízení oblasti vědy a technologií je nutné brát v úvahu zejména omezení z hlediska stupně utajení, časových i věcných preferencí řešení úkolů, zvláště v oboru vojenského umění apod.

Nový přístup Čs. armády k rozvoji vědeckovýzkumné činnosti pro potřeby obrany v daleko větší šíři umožňuje efektivnější využití jak vlastní vojenské výzkumné základny, tak dává